

SZELF EURÓPA

[*Self-Europe*]

A terrorizmus szakértői használják újabban azt a kifejezést, hogy *self Islam*. A veszélyes szélsőségesek között most már sokan vannak, akik nem vallási vagy radikális politikai irányzat követői, hanem tetteik indoklásakor csak csipegetnek különböző nézetek elemeiből, állításaiból, agresszivitásukat nem valamilyen meggyőződés nevében élik ki. Önmegvalósítási vágyuk egyedi, pszichikai defektusnak, identitászavarnak látszik, olykor a brutális tragédia is bekövetkezik. A tragikus és kegyetlen végkifejletek persze ritkák, következményként azonban figyelmet érdemelnek abból a szempontból is, hogy elharapódzó tömegjelenség húzódik mögöttük, miközben jellegzetes társadalmi válságtünetként szokták emlegetni ezt a magatartást.

Az önkiszolgáló ösztönösségnek, a mimézis sajátos megnyilvánulásainak sokféle formája ismert a művészetben is. Sőt minden kulturális folyamat kezdetén, átalakulásakor jellemző lehet motívumok öncélú átvétele, idegen hatások ereje. Továbbá még az is felvethető, hogy szelídebb formában mindenkire jellemző valamilyen mértékben, ami természetes következménye korunk kulturális beidegződéseinek. Itt azonban más a helyzet. Újnak látszik, hogy egy zárt eszmerendszerből, így egy vallásból, politikai ideológiából kezdenek részleteket önkényesen kiválogatni. Mintha a hit alakulna át itt afféle svédasztalos étkezéssé úgy, hogy egy-egy tétel valamilyen zavaros diskurzus, netán handabandázás kötőelemévé válik. Egy magyarázatot igénylő cselekedet indoklásává. Tekintsünk el a kriminalisztikai vonatkozásoktól, s szögezzük le azt is, hogy a véleménynyilvánítás szabadságá-

gához az összefüggéstelen beszéd szabadsága/lehetősége is hozzátartozhat. A jelenséget mégis érdemes figyelembe venni magyarázó ereje miatt.

A válság, jóllehet a kifejezést gyakran használják a gazdaságra szűkítve, a mai közfelfogás szerint már jó ideje abban áll, hogy a nyugati kultúra embere nem hiszi el, hogy képes megkülönböztetni, mi a jó, mi a rossz, mi az igazságos, mi az igazságtalan. Oswald Spenglertől a francia deklinológusokig, Timothy Garton Ashig és az europesszimizmusig számtalan formában, szemszögből és végtelenül sok részlettel gazdagodik a válság és a hanyatlás témája, s újabban mind gyakrabban kapcsolódik hozzá a kérdés, hogyan kell megvédeni a demokráciát. A tény, hogy folyamatos a vita arról, milyen az igazságos, a jó vagy a még jobb társadalmi-politikai berendezkedés, két dolgot mindenképpen kifejez. Egyrészt éppen a hanyatlás következtében nincsen többé élettere a politikai filozófiának, másrészt az emiatt érzett nyugtalanság, melankólia bizonyítja, hogy még nem felejtődött el, hogy még mindig van igény iránta. A kultúra válságfolyamata tehát nem egyenes vonalú. Nem magától értetődő, hogy az út egyre mélyebbre visz.

Az egyik bizonyíték erre az Európai Uniót létrehozó gondolat megszületése és végigvitele. A Nyugat alkonya már az első világháború vége óta közkeletű állításnak számított. Ám 1950-ben, a többek között a személyiség tiszteletét és szuverenitását, a nemzetek mint nagy közösségek közti megbékélést elindító terv (ne legyen különbség győztes és vesztes között) az erkölcsi megújulás terve volt. A megvalósításával létrejött új, demokratikus intézményrendszer válasz volt azokra a kérdésekre, amelyeket a világháború tragédiája, a mérhetetlenül nagy emberáldozat, benne a zsidóság vészorszaka, a náci fasizmus végleges veresége és a mindezekből adódó tanulságok vetettek fel. A politikai filozófia egy időre ismét létjogosultságot kapott, mert a háború utáni európai nemzedék megértette, hogy mi az igazságos, mi az igazságtalan, mi az erény, a közjó

a demokrácia új keretei között, tudhatta, hogy ezeket magáévá kell tennie, ha el akarja kerülni az iszonyatok megismétlődését. Miközben ma szerte Európában szilárd a meggyőződés, hogy a tragédiát az erős demokráciák nem engedik megismétlődni, az új Európába vetett hit, az erény és a közjó igénye mintha ismét álommá változna. Megint tudomány, egyetemi tantárgy lett a politikai filozófiából, mert a közfelfogás az, hogy az értékítélet tudománytalan, a tényeken alapuló ítélet számít, csak ez tudományos.

Negyven év múltán, a kommunista diktatúra megszűnésével azonban ismét új helyzet állt elő. A változás a felszínen politikai rendszerek átalakításával, a térképek átrajzolásával járt, a mélyben, ösztönösen és kaotikusan ennél sokkal több történt. Olyasmi, ami egy vonatkozásban biztosan emlékeztetett a nácizmus bukására. A kommunista diktatúrák bukását sem előzte meg történelmi tapasztalat, ekkor is kérdés volt, hogy mi következik a bukás után. Ráadásul a legfontosabb következményt lehetett a legnehezebben felismerni. Eltűnt, ha nem is hirtelen és nyomtalanul, az utolsó ember. A legnyomorultabb. A minden eszménytől, minden erkölcsi vágytól megfosztott, de táplált, ellátott, úgy-ahogy gondozott, kitarított, puhább és keményebb diktatúrák karámaiba szorított *homo sovieticus*. Az ún. új demokráciák megszületése, lassú integrációjuk a nyugati világ két nagy szövetségi rendszerébe ideig-óráig általános eufóriával járt, például a keletnémetek tömeges menekülése idején, majd a berlini fal ledöntésekor.

Utólag visszatekintve megállapítható, hogy nemcsak ennek a változásnak a lényege és természete maradt rejtve, hanem különleges következménye is. A diktatúra megszűnésével itt is új életre kelt a politikai filozófia, igaz, nem olyan katartikus körülmények között, mint Nyugaton, 1945 után. Közép-Európában 1990 táján minden a demokráciáról szólt. Demokráciának azt a mintát tekintettük, amit az egyesült Európa hozott létre a világegésre adott válaszként. Szabad választások során többpártrendszeren alapuló parlamentek

jöttek létre minden olyan országban, amely fenntartások nélkül és gyorsan csatlakozni akart a Nyugathoz. Miközben mindenki érezte, hogy szakítás történt a korábbi korszakkal, Magyarországon például a Kádár-korszak politikai és eszmerendszerével, minden nemzedék számára különleges problémaként vetődött fel az identitás, a közösségi hovatartozás a kommunizmus bukása után. A kommunizmus elutasítása igen erős volt még azok körében is, akik korábban aktív szerepet játszottak az előző politikai rendszerben, amely pedig inkább lefojtotta a nemzeti összetartozás érzését egy, a nemzetinél felsőbbrendű identitás nevében.

Az egykori szovjet csatlós államokban a szuverenitás visszaszerzése döntő szerepet játszott abban, hogy 1990 körül a demokrácia, az emberek alapvető egyenlősége, a néphatalmon alapuló állam, valamint a közös nyelv és kultúra jelentősége végre összekapcsolódni látszott a patriotizmus keretei között. Miközben e változások hatására ismét aktuálisak lettek a kérdések az erény és a közjó értelméről, itt keresendő az a mozzanat is, amely, közép-európai szemmel nézve, a mai európai válság lényegéhez kapcsolódik.

A *Self-Europe* a bizalmatlanság, a hitelvesztés tünete. Tény, hogy a jelenség felerősödött az elmúlt években. Miközben az Európai Unió legfontosabb dokumentumai az alapító atyák által lefektetett elvekre épülnek, maga a diskurzus az Európai Parlamentben, a Bizottság berkeiben és a sajtóban gyakran kiszámíthatatlanul ellentmondásos, felszínes, olykor eléri a pusztító hiszterizálás szintjét. Magyarország fekete báránnyá válása 2010 második fele óta számtalan példát mutat erre. *'Orbán proposes to offer ethnic Hungarians living in neighbouring countries Hungarian citizenship, rather as Hitler did for ethnic Germans in Czechoslovakia.'* (*The Observer*, 2012. I. 8.). Az állításra egyszerű választ lehet adni. A kettős állampolgárság számos országban létezik, a magyar választási reform keretében a nem rezidens állampolgárok csak egy szavatot adhatnak le, listára, a Magyarország név hasz-

nálata nem kapcsolódott területi igényhez 1945 óta semmilyen hivatalos megnyilvánulásban vagy kormányzópárt programjában.

A Hitler-párhuzam ellenben, melyhez hasonló vadságú szenvedélyes állítás igen nagy számban kering jelenleg is, végletességével alig helyrehozható károkat okoz. Még azt is fel lehet vetni, hogy sokan új centrum-periféria ellentét kialakulására következtetnek belőle, és fokozza az ellenérzést az európai egységgel szemben. Arroganciát lehet kiolvasni belőle, amely megengedi, hogy bizonyos alkalmakkor szabad egymás mellé helyezni kapcsolatba egyébként nem hozható, felszínes állításokat. Például akkor, ha kisebb, szegényebb és távolabb eső tagországról van szó.

A *Self-Europe* azonban nemcsak inkoherenciájuk által is pusztító állításokat jelent az európai egység politikai filozófiájának ellentétéként. Nemcsak arról van szó, hogy egymáshoz nem illeszkedő, indulatkeltő állítások kiszámíthatatlan hatásokat gerjesztenek a kontinensen, keleten és nyugaton egyaránt. Magát az európai diskurzust fenyegeti veszély, ha hátsó szándékot, közönyt, tudatlanságot, jobb esetben tájékozatlanságot is fel kell tételezni mögötte. Lobbierdeket, politikai formációk küzdelmét, hatalmi harcok lecsapódásait, melyek számára a szavak, az okfejtések álcázásul szolgálnak, vagy még azt sem. A jelenség egy kulturális csőd veszélyét jelzi.

A kultúra a megértés, a tudás képességét is magában foglalja. Ám amiről eddig esett szó, az ezek fordítottja. Közép-Európából nézve régi fájdalom, hogy itt több a megértés a nyugati kultúra iránt, mint megfordítva. Most a panasz lényege az, hogy rejtve marad, sőt közömbös annak a különleges útnak a jelentősége, amelyet a kommunista uralom összeomlását követően kellett megtenni ebben a régióban. Ez az út különbözik a régi demokráciák által megtett úttól. A rajta haladókról megfogalmazott ítélet a ma megszokottá válthoz képest sokkal nagyobb körültekintést, megértést és

alapos tudást kívánna. Ellenben a közöny és a kevés ismeret közegében tág tere van a fantomokról szóló rossz álmok megalkotásának. A fantomok ijesztgetnek és idegenkedést, viszolygást keltenek. A politikailag korrekt a felszínesség hordozója. A felszínességnek persze nincs szankciója, de mindenütt növeli az elidegenedést és a szkepszist.

Nagyobb távolságból szemlélve felvethető a kérdés: Posztmodern fordulat zajlik-e, mert a perem nem viseli el, hogy „a másik”-nak tekintsék? Vagy lassan feloldódnak majd a feszültségek, hogy újakezdődjék a melankolikus töprengés az alkonyról?

GRANASZTÓI GYÖRGY